

Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe en Passend Onderwijs

Een vergelijkende studie naar positieve factoren in ‘speciale’ settingen binnen het voortgezet regulier onderwijs

Juli 2018

Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Leeswijzer	3
Achtergrond en onderzoeksopzet	4
Theoretisch kader	4
Onderzoeksvraag	4
Methode	5
Resultaten	5
Resultaten microniveau	6
Resultaten mesoniveau	8
Resultaten exoniveau	9
Conclusie	11
Microniveau	11
Mesoniveau	12
Exoniveau	12
Discussie en aanbevelingen	13
Literatuur	15

Inleiding

De samenleving verandert en de vanzelfsprekendheden van vroeger lijken te verdwijnen. We leven in een tijdperk van verandering (Rotmans, 2014) waarbij we in de toekomst steeds meer horizontaal georganiseerd zullen gaan werken en samenleven. In het onderwijs is men actief opzoek naar de wijze waarop leerlingen zo goed mogelijk hierop voorbereid kunnen worden. Volgens Platform 2032 (2016) is de school niet langer voornamelijk een plek waar kennis en vaardigheden worden geleerd, maar waar tevens geleefd wordt in een rijke sociale omgeving. In deze omgeving moeten ze leren omgaan met de verwachtingen van de samenleving en de omgang met anderen, ongeacht verschillen in afkomst, capaciteiten of begaafdheid. De term integratie sluit hierbij aan, waar in de context van onderwijs wordt gesproken over de erkenning dat problemen in het onderwijs niet primair het gevolg zijn van de beperking van de leerling, maar een beperking in de manier waarop het onderwijs, de omgeving, georganiseerd is (Schuman, 2007). Integratief onderwijs is vorm gegeven in de wet voor Passend Onderwijs met als uitgangspunt dat alle kinderen in Nederland op een school zitten die past bij hun kwaliteiten en mogelijkheden, ook als zij extra ondersteuning nodig hebben (Rijksoverheid, n.d.).

Het samenwerkingsverband Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe, waarbij alle scholen voor VO en VSO in de gemeenten Elburg, Ermelo, Harderwijk, Nijkerk, Nunspeet, Putten en Zeewolde zijn aangesloten, heeft dit uitgangspunt verwerkt in een gezamenlijke visie: Iedere leerling moet zo thuisnabij mogelijk een passende plek kunnen vinden om te leren. Het motto luidt: regulier, tenzij.. (Stichting leerlingenzorg NW-Veluwe, 2014).

Om te zorgen dat zoveel mogelijk leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften binnen het VO les kunnen krijgen, zijn diverse initiatieven opgezet. Een voorbeeld van zo'n initiatief is een zogenaamde Transfer-/Trajectklas, waarbij leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften op internaliserend gebied, binnen één of twee jaar in een speciale klas op een reguliere middelbare school worden voorbereid op het integreren in een reguliere klas, om daarin de rest van de schoolloopbaan te doorlopen. Voorbeelden zijn de Trajectklas van het Morgen College te Harderwijk, de Transferklas van Aeres VMBO Nijkerk (voorheen Groenhorst Nijkerk) en het Junior College te Nunspeet dat vanaf augustus 2017 is gestart.

Bij de eerste twee klassen is afzonderlijk onderzoek gedaan naar de positieve factoren die een rol spelen bij de integratie van de leerlingen in het reguliere onderwijs. Vanuit het samenwerkingsverband is de vraag wat gemeenschappelijke positieve factoren blijken te zijn. Het doel is, middels het vergelijken van deze en soortgelijke onderzoeken, tot een meer betrouwbare, voorlopige theorie met positieve factoren te komen. Deze theorie zal vervolgens kunnen worden gebruikt om een werkdocument te ontwikkelen waarmee de theorie, wat betreft positieve factoren bij integratie van leerlingen met internaliserende ondersteuningsbehoeftes, kan worden getoetst aan de praktijk.

Leeswijzer

Allereerst zal in de theoretische achtergrond worden toegelicht vanuit welk kader dit onderzoek is opgezet. Daarna wordt de onderzoeksvraag weergegeven en vervolgens wordt beschreven in de Methode hoe de vergelijking tussen de onderzoeken is opgezet. In de Resultaten wordt schematisch weergegeven hoe de onderzoeken zich tot elkaar verhouden en worden deze vervolgens getoetst aan andere, vergelijkbare literatuur. Vanuit de resultaten worden conclusies getrokken en tot slot wordt in de discussie gereflecteerd op het huidige onderzoek, waarbij aanbevelingen worden gedaan voor de wetenschap en praktijk.

Achtergrond en onderzoeksopzet

Theoretisch kader

Het theoretisch kader van dit onderzoek is gevormd vanuit de sociaal-ecologische theorie van Bronfenbrenner (Mooren, 2006). Hij geeft de ontwikkeling van een kind weer in een model waarbij verschillende systemen op vier niveaus rondom het kind, direct of indirect interacteren met elkaar en het kind. In dit model bevindt het meest nabije systeem zich op microniveau. Hieronder valt het kind zelf en de personen met wie hij directe dagelijkse ervaringen heeft, zoals de docent, het gezin en de naaste vrienden. Het tweede niveau, dat iets verder van de directe ervaringen van het kind aflight, is het mesoniveau. Dit betreft de relaties tussen de betrokkenen op microniveau, zoals de relatie tussen het kind en docent en de relatie tussen ouders en school. Vervolgens komt het exoniveau, dat slaat op datgene wat indirect van invloed is op het kind, bijvoorbeeld de werksituatie van ouders of de schoolattitude. Tot slot beschrijft Bronfenbrenner het systeem op macroniveau, welke onder andere de (sub)cultuur of het overheidsbeleid kan bevatten. De niveaus van Bronfenbrenner vormen voor dit onderzoek het kader en worden toegepast op de schoolse setting. Het macroniveau speelt in dit onderzoek op de achtergrond een rol, maar wordt niet direct onderzocht aangezien het niet in de eerder beschreven praktijkonderzoeken is meegenomen.

De volgende onderverdeling is gemaakt per niveau.

- Microniveau: leerling, docent/mentor en de gezinssituatie
- Mesoniveau: de relatie tussen leerling(en) en docent en tussen ouders en school
- Exoniveau: schoolattitude en schoolorganisatie

Volgens Bronfenbrenner ontwikkelt een kind zich optimaal als hij of zij op elk niveau de optimale ondersteuning krijgt. In het kader van dit onderzoek gaat het om de optimale ontwikkeling van leerlingen met specifieke, internaliserende, ondersteuningsbehoeften binnen het reguliere onderwijs. Hiermee wordt een leerling bedoeld die:

- een individueel handlingsplan heeft, en/of
- een specifieke aanpak of extra hulp heeft, en/of
- een specifiek probleem of een specifieke beperking heeft op internaliserend gebied.

Deze leerling heeft op elk niveau passende ondersteuning nodig, wil hij of zij succesvol integreren. *Succesvol integreren* betekent in deze context dat de leerling in staat wordt geacht om zijn of haar diploma binnen het regulier voortgezet onderwijs te behalen.

Onderzoeksvraag

Vanuit bovenstaande inleiding en theoretisch kader wordt de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Welke positieve factoren spelen op micro- meso- en exoniveau een rol in een Traject-/Transferklas die gericht is op een succesvolle integratie van leerlingen met specifieke (internaliserende) ondersteuningsbehoeften in het regulier voortgezet onderwijs?

Methode

Het onderzoek is van analyserende aard en heeft als doel om een voorlopige theorie te formuleren die weergeeft welke positieve factoren een rol spelen bij de integratie van leerlingen met specifieke internaliserende ondersteuningsbehoeften binnen het regulier onderwijs. Deze theorie kan in vervolgonderzoek worden getoetst aan de praktijk middels een werkdocument dat gebaseerd is op de uitkomsten van dit onderzoek en standhoudt tot het tegendeel bewezen is (analytische inductie).

Er zijn twee praktijkonderzoeken binnen het samenwerkingsverband gedaan, één door het NJI (2016) en één vanuit Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe (2017). In beide gevallen gaat het om een klas waarin uitsluitend leerlingen met internaliserende problematiek zitten. In elk onderzoek worden de beschreven factoren met aansluitende concrete aanbevelingen onder één van de in Hoofdstuk 2 beschreven niveaus geplaatst en deze worden met elkaar vergeleken. Vanuit de vergelijking zijn er factoren die in beide onderzoeken naar voren komen en factoren die in één van de twee onderzoeken aan bod komen. Om deze uitkomsten te bevestigen/ontkrachten wordt gezocht naar recente Nederlandse onderzoeken die ook betrekking hebben op de integratie van leerlingen met specifieke (internaliserende) ondersteuningsbehoeften in het regulier voorgezet onderwijs. Deze onderzoeken dienen ook een beschrijving van factoren te geven op meer dan één niveau. De uitkomsten van deze onderzoeken worden getoetst aan de factoren die uit de vergelijking van de praktijkonderzoeken zijn gekomen.

De praktijkonderzoeken zijn door dezelfde onderzoeker twee keer gelezen en gescand op positieve factoren. Zo ontstaat per niveau een weergave van alle, in de onderzoeken, genoemde factoren en bijbehorende concrete aanbevelingen.

Resultaten

Er zijn weinig Nederlandse onderzoeken gevonden die voldoen aan de vooraf opgestelde criteria. De volgende onderzoeken zijn gebruikt bij het vergelijken van de praktijkonderzoeken met vergelijkbare literatuur:

- Het onderzoek van Boswinkel en van Leeuwen (2008) naar de integratie van leerlingen met speciale onderwijsbehoeftes in het voortgezet onderwijs
- Het onderzoek van Hamstra (2004) naar de integratie van leerlingen met beperkingen in het voortgezet onderwijs in Almere
- Het onderzoek van Reitsma en Schipper (2013) naar factoren die bij de overstap van speciaal naar regulier onderwijs een rol spelen

Resultaten microniveau

MICRONIVEAU	Transferklas vmbo Aeres Nijkerk	Trajectklas vmbo Morgen College Harderwijk
Leerling(en)	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> Motivatatie hebben om naar het regulier onderwijs te willen Motivatatie hebben om te leren Sociaal redzaam zijn Accepteren van eigen beperkingen c.q. eigen behoeften Aanspreekbaar zijn op eigen gedrag Alleen internaliserende problematiek hebben Advies vanuit basisschool voor regulier voortgezet onderwijs <i>Leerlingen moeten voldoende in staat worden geacht om binnen een jaar te kunnen ontwikkelen tot leerlingen die kunnen integreren in het regulier voortgezet onderwijs</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>De leerling (net als de 'reguliere' leerling) vooraf kennis laten maken met de school en klas</i> Observatie uitvoeren van de aangemelde leerling in het basisonderwijs en zorgen voor een <i>warme overdracht</i>. De gewenste houding (gedragingen, eigenschappen, vaardigheden) wordt vooraf beschreven in een document De intake van nieuwe leerlingen moet door minstens twee personen worden gedaan die nauw betrokken zijn bij de Transferklas. 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> De trajectklas is bedoeld voor leerlingen die uit het SO komen en <i>waarbij de verwachting bestaat dat ze binnen een jaar kunnen integreren in het regulier voortgezet onderwijs</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>De leerling vooraf alvast laten proeven aan de sfeer in de school en de klas</i> <i>Zorgen voor warme interne overdracht binnen de school van kennis en kunde</i>
	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> Positieve aandacht hebben voor de individuele leerbehoefte van de leerling <i>Aanbieden van de meest passende leeromgeving; Leerinhoud afstemmen op het individueel leertraject van de leerling;</i> <i>De docent heeft aandacht voor het pedagogisch klimaat en de groepsdynamiek in de groep/klas</i> Bijhouden van leerling gegevens om inzicht te krijgen in de groei van de leerling en het effect van maatwerkgericht handelen (OPP's) De docent is in staat te reflecteren op zijn eigen handelen in relatie tot het gedrag van de leerling; <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Betrek iemand met een pedagogische achtergrond erbij die de docenten en mentor ondersteunt en ook bij de intake is betrokken</i> 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> Nadrukkelijke aandacht voor de te onderscheiden vijf rollen van de docent. <i>Op maat van de individuele leerling eventueel intensiveren van de instructie en de leeractiviteiten.</i> <i>Stimuleren van interactie in de kleine groep</i> en stimuleren van reflectie op de kwaliteit van het eigen spreek-/luister-/lees-/schrijfgedrag van de leerling. Geven van structuur verlenende instructie, zoals op basis van het activerende directe instructiemodel. De leerlingen in aanraking laten komen met meer open opdrachten; vergroten van probleemoplossend en strategisch leren denken en het omgaan met rijkere contexten. <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Begeleiding van leerlingen en vakdocenten, mentoraat door twee docenten uit het SO</i> Aansprekend onderwijs, met benutten van zowel auditieve als visuele media (aantrekkelijk voor leerlingen) Intensiveren van de instructie en leeractiviteiten, met name wat betreft het automatiseren en begeleid inoefenen.
Ouder(s)	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Ouders zijn uit zichzelf betrokken; Zij staan achter de keuze voor regulier onderwijs</i> 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Ouders zijn betrokken</i>

Figuur 1. Vergelijking praktijkonderzoeken op microniveau

Leerling

Over het algemeen komt uit beide onderzoeken naar voren dat de setting van de Transfer-/Trajectklas bestemd is voor leerlingen waarvan verwacht wordt dat ze binnen een jaar kunnen integreren in het regulier voortgezet onderwijs (Figuur 1). In beide situaties gaat het om leerlingen met internaliserende problematiek. Concrete aanbevelingen die beide scholen doen, is het vooraf laten proeven aan de sfeer en een warme overdracht. Het onderzoek naar de Transferklas van het vmbo Aeres Nijkerk gaat dieper in op de leerlingkenmerken die de leerlingen dienen te hebben. Deze leerlingkenmerken komen voort uit en overeen met het onderzoek van de KPC Groep naar individuen die van speciaal onderwijs naar regulier onderwijs integreerden (Reitsma & Schipper, 2013). Boswinkel en van Leeuwen (2008) benadrukken, in hun onderzoek naar de integratie van individuele leerlingen met een specifieke ondersteuningsbehoefte in het regulier voortgezet onderwijs, dat met name acceptatie van eigen beperkingen een belangrijke positieve factor is. Als leerlingen dit niet kunnen, is dit een belemmerende factor voor het integratieproces. Ook het sociaal redzaam zijn en aanspreekbaar zijn op eigen gedrag worden in dit laatste onderzoek, net als in het onderzoek naar de Transferklas van vmbo Aeres Nijkerk, genoemd als positieve factoren.

Docent

Beide praktijkonderzoeken noemen het individueel op maat aanbieden van de leeromgeving als positieve factor. De aandacht voor de groepsdynamiek en de interactie tussen de leerlingen onderling is een andere gemeenschappelijke positieve factor. Het onderzoek naar de Trajectklas van het Morgen College gaat dieper in op positieve factoren als de didactiek en instructiemodellen. Het onderzoek van Boswinkel en van Leeuwen (2008) sluit hier op aan met de aanbevelingen om het curriculum van leerlingen aan te passen. Het andere praktijkonderzoek beschrijft bepaalde eigenschappen van de docent, zoals het vermogen tot reflecteren, als positieve factoren met betrekking tot het integratieproces. Beide onderzoeken noemen als concrete aanbeveling het betrekken van docenten met een pedagogische achtergrond (opleiding). Deze professionals zijn van toegevoegde waarde, niet alleen bij het begeleiden van de leerlingen, maar ook bij de begeleiding van de andere docenten. In andere onderzoeken wordt dit ook beschreven, al gaat het dan vooral om externe of interne begeleiders die ambulante ondersteuning bieden (Reitsma & Schipper, 2013; Boswinkel & van Leeuwen, 2008; Hamstra, 2004). Het onderzoek naar de Transferklas van vmbo Aeres Nijkerk beschrijft ook het bijhouden van leerlinggegevens om overzicht van en inzicht te krijgen in maatwerkgericht handelen middels OPP's als een positieve factor.

Ouders

Betrokken ouders is in beide praktijkonderzoeken een positieve factor en wordt ook in andere onderzoeken aangehaald (Reitsma & Schipper, 2013; Hamstra, 2004). Betrokkenheid houdt in dat ouders zowel bij het kind betrokken zijn, hem of haar steunen in de stap naar het reguliere onderwijs, als bij de school (participeren in het proces van ontwikkeling en overleg) (Reitsma & Schipper, 2013). Boswinkel en van Leeuwen (2008) noemen het één van de belangrijkste factoren voor het slagen van de integratie.

Resultaten mesoniveau

MESONIVEAU	Transferklas vmbo Aeres Nijkerk	Trajectklas vmbo Morgen College Harderwijk
Leerling-docent	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Er is een klik tussen leerling en docent. De docent stimuleert de leerling en geeft hem vertrouwen; De docent wil zich oprecht verdiepen in de leerling: wie heb ik voor me?</i> • <i>Extra aandacht per leerling voor de zowel pedagogische als didactische onderwijsbehoeften.</i> • <i>De docent helpt de leerling zich vaardigheden eigen te maken die van belang zijn bij de integratie</i> • <i>De leerling heeft het gevoel dat hij kan en mag meedenken over de integratie en wat dat voor hem betekent; De leerling wordt betrokken bij zijn eigen leerproces en voelt zich serieus genomen</i> <p>Concrete aanbeveling</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Zorg ervoor dat de mentor de leerlingen regelmatig spreekt en bij voorkeur ook lesgeeft.</i> 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Nauwgezette aandacht voor relatie, gedrag en sociaal-emotioneel functioneren.</i> <p>Concrete aanbeveling</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Periodieke individuele coaching gesprekjes tussen SO docenten (zijn tevens mentoren) en leerlingen</i>
Ouders-school	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ouders ervaren dat ze serieus worden genomen en mogen meedenken met de school; Zij voelen zich partners van de school en mogen dat ook zijn</i> • <i>Er is goed en frequent contact tussen ouders en school, in het bijzonder tussen ouders en de docent of mentor; het is duidelijk voor de ouders tot wie ze zich kunnen wenden (contactpersoon)</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>De mentor neemt de ouders in het begin bij de hand, er is zeer frequent contact en dit wordt gedurende het jaar afgebouwd. Er zijn minimaal 3 evaluatiemomenten met ouders in een schooljaar.</i> • <i>De mentor moet bereid en bekwaam zijn om, meer dan bij een reguliere klas, tijd en energie te steken in de leerlingen, ouders en samenwerking met andere docenten.</i> 	<p>Positieve factoren/Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Systematisch contact via de ambulant begeleider met de ouder(s)/verzorger(s), om hun ondersteuning bij de schoolloopbaan van hun kind te garanderen.</i>

Figuur 2. Vergelijking praktijkonderzoeken op mesoniveau

Relatie leerling-docent

De praktijkonderzoeken benadrukken beiden dat nauwgezette aandacht voor de relatie, het gedrag en sociaal-emotioneel functioneren een belangrijke positieve factor is (Figuur 2). In het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres wordt dit concreet toegelicht in meerdere factoren. Ook worden twee factoren genoemd die betrekking hebben op de integratie: het aanleren van vaardigheden die van belang zijn bij de integratie (extra leerdoel volgens Boswinkel en van Leeuwen, 2008) en het betrekken van de leerling bij zijn eigen leerproces. De leerling moet zich serieus genomen voelen. Ook Boswinkel & van Leeuwen (2008) onderschrijven het belang van de aanwezigheid van deze factor, leerlingen moeten duidelijk kunnen maken wat zij nodig hebben.

Wat betreft concrete aanbevelingen wordt in beide onderzoeken de aanbeveling gedaan om regelmatig (coaching) gesprekken te laten plaatsvinden tussen de mentor en leerling.

Relatie ouders-school

Het onderzoek naar de Trajectklas van het Morgen College heeft weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen ouders en school. De enige beschreven positieve factor, welke tegelijkertijd een aanbeveling kan zijn, is het organiseren van systematisch contact via de ambulante begeleider met de ouder(s). Dit komt ook naar voren bij de Transferklas, al is daar geen sprake van ambulante begeleiding aangezien de mentor tevens de intern begeleider is. Ook hier wordt systematisch en intensief contact onderhouden met de ouders. Volgens dit onderzoek en dat van Reitsma en Schipper (2013) is het van belang dat ouders zich serieus genomen voelen en als partners van de school kunnen functioneren. Het moet duidelijk zijn wie de contactpersoon is. Hamstra (2004) en Boswinkel en van Leeuwen (2008) pleiten voor één centraal punt waar ouders zich kunnen melden met vragen over de ondersteuning van hun kind.

Resultaten exoniveau

EXONIVEAU	Transferklas vmbo Aeres Nijkerk	Trajectklas vmbo Morgen College Harderwijk
School-attitude	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Visie getuigt van inclusief denken: de ontwikkeling en het leren van de leerling staan centraal</i> • <i>Directie én docententeam moeten volledig achter de visie staan en een positieve attitude en betrokkenheid hebben ten opzichte van zorgleerlingen</i> • <i>Pedagogische schaal van de school is kleinschalig: ‘we kennen elkaar’</i> • <i>Het management ondersteunt; motiveert en faciliteert; leiderschap is belangrijk</i> • <i>Heldere communicatie tussen de mensen die betrokken zijn rondom de Transferklas</i> • <i>Docenten die positief zijn ingesteld en open staan voor begeleiding</i> • <i>Een duidelijke koppeling tussen de plannen die worden bedacht door een aantal mensen en de uitvoering er van door het docententeam</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Er zijn kartrekkers nodig die zichzelf opzij willen en kunnen zetten in het belang van het kind</i> • <i>Concreet beschreven plan waarin staat welke zorg wel en niet kan worden geboden</i> • <i>Het voortijdig betrekken van de bovenbouwdocenten die in latere jaren te maken krijgen met de leerlingen</i> • <i>De mogelijkheid tot het organiseren van meerdere vergaderingen over de Transferklas dan voor reguliere klassen</i> 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Een bindende visie op passend onderwijs die door de leiding op concreet niveau wordt uitgedragen, en is eigen gemaakt door de vakdocenten.</i> • <i>Een veilige leeromgeving, waarin sociale onveiligheid succesvol wordt voorkomen.</i> • <i>De ‘reguliere’ leerlingen vinden dat de leerlingen uit de Trajectklas erbij horen; de leerlingen voelen dat ze erbij horen</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Organiseren van integratie bevorderende activiteiten tussen de leerlingen uit de Trajectklas en de reguliere leerlingen</i>
School-organisatie	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Een pauzeplek voor de leerlingen om zich terug te trekken en waar ook begeleiding aanwezig is (tevens een aanbeveling)</i> 	<p>Positieve factoren</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Een eigen veilige thuishaven voor de overstappers, waarin het verblijven in eigen ruimte in de pauzes gaandeweg het jaar wordt afgebouwd.</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • De ondersteuningsstructuur is goed georganiseerd; duidelijk is wie welke verantwoordelijkheid heeft • De intern begeleider/leerling begeleider/zorgcoördinator heeft voldoende tijd om de leerling individueel te ondersteunen • Schoolorganisatie is toereikend genoeg om voldoende zorg te bieden • Er is sprake van gedeelde verantwoordelijkheid onder de docenten • <i>De leerlingen gaan in de pauze bij de 'reguliere' leerlingen zitten in de aula in plaats van op de aparte pauzeplek</i> <p>Concrete aanbevelingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vast lokaal voor praktijkvakken • Een onderwijsassistent bij een praktijkvak (bij meer dan 8 leerlingen) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Leerlingen voelen zich in de algemene aula net zo op hun gemak als op de aparte overblijfruimte</i>
--	--	--

Figuur 3. Vergelijking praktijkonderzoeken op exoniveau

Schoolattitude

Zoals weergegeven in Figuur 3, is een verbindende visie op inclusief denken, passend onderwijs, een positieve factor die beide onderzoeken gemeenschappelijk hebben. Een tweede positieve factor is, wanneer deze visie breed gedragen wordt én eigen gemaakt is door de directie en docenten. Docenten moeten een positieve attitude hebben ten aanzien van deze groep leerlingen. Hamstra (2004) benadrukt dat leerkrachten pas een positieve attitude ontwikkelen wanneer zij zich goed voorbereid voelen, zeker zijn van de steun van collega's en directie, ondersteuning kunnen krijgen door specialisten en in de vorm van extra tijd en middelen. Goede en open communicatie is hierbij van groot belang. Ook succeservaringen met onderwijs aan leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften zullen leiden tot een meer positieve attitude. De overige positieve factoren van het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres sluiten hierbij aan. Het onderzoek naar de Trajectklas van het vmbo Morgen College is wat betreft de schoolattitude meer gericht op een veilig leer- en leefklimaat voor de leerlingen. De nadruk ligt hier op het bevorderen van de integratie met de reguliere leerlingen. Ook Boswinkel en van Leeuwen (2008) bevelen aan om aandacht te schenken aan de sociale participatie van leerlingen.

Schoolorganisatie

Wat betreft de schoolorganisatie blijkt dat een speciale plek om te pauzeren/verblijven in dit proces, in beide situaties een positieve factor is. Wel moet het gebruik daarvan worden afgebouwd om te zorgen dat leerlingen ook bij de andere leerlingen in de gemeenschappelijke ruimtes leren te verblijven. Het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres geeft op het gebied van de schoolorganisatie meer positieve factoren weer die met name gaan over voldoende tijd, middelen en een duidelijke structuur waarbij helder is wie welke verantwoordelijkheid heeft. Boswinkel en van Leeuwen (2008) waarschuwen om hier niet in door te slaan, maar zodra de structuur helder is, je te richten op de ondersteuning van de mentoren en docenten. Faciliteer voor de directe betrokkenen voldoende tijd en ruimte om inhoudelijke kennis te vergroten (Boswinkel en van Leeuwen, 2008).

Conclusie

Het doel van dit onderzoek is om een antwoord te formuleren op de vraag: *Welke positieve factoren spelen op micro- meso- en exoniveau een rol rondom een Traject-/Transferklas die gericht is op een succesvolle integratie van leerlingen met specifieke (internaliserende) ondersteuningsbehoeften in het regulier voortgezet onderwijs?*

De praktijkonderzoeken zijn met elkaar vergeleken op de verschillende niveaus en daaruit blijkt dat het onderzoek naar de Trajectklas van het vmbo Morgen College Harderwijk minder en deels andere positieve factoren heeft onderzocht dan het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres Nijkerk. Hierdoor is het lastig om sterke conclusies uit deze vergelijking te trekken. Het is niet met zekerheid te zeggen dat factoren die in de ene situatie wel zijn onderzocht, niet aanwezig waren in de andere situatie en vice versa. In de vooraf gekozen literatuur is daarom gezocht naar onderbouwing voor de gevonden factoren in de praktijkonderzoeken. Daaruit blijkt dat vrijwel alle factoren die zijn gevonden in de praktijkonderzoeken, ook in andere onderzoeken worden genoemd als positieve factoren.

Microniveau

Op *leerlingniveau* is uit de praktijk gebleken dat de leerlingen die worden toegelaten, in staat moeten zijn om binnen de termijn van de Traject-/Transferklas voldoende groei door te maken om vervolgens te kunnen integreren in een reguliere klas. Acceptatie van eigen beperkingen, motivatie om te leren en naar het regulier onderwijs te willen, sociale redzaamheid en aanspreekbaarheid op eigen gedrag, zijn positieve factoren die niet alleen in de praktijkonderzoeken, maar ook in andere vergelijkbare literatuur naar voren komt. Gemeenschappelijke concrete aanbevelingen op dit niveau zijn een warme overdracht en de leerling vooraf laten wennen aan de school. Het onderzoek naar de Transferklas van het vmbo Aeres Nijkerk vult verder aan dat een observatie uitvoeren op de basisschool, een intake laten uitvoeren door minstens twee personen die nauw betrokken zijn en het vooraf beschrijven van de gewenste houding, concrete aanbevelingen zijn die vanuit hun praktijk naar voren kwamen.

Op *docentniveau* zijn het individueel op maat aanbieden van de leeromgeving en aandacht voor de groepsdynamiek, gemeenschappelijke positieve factoren. De praktijkonderzoeken vullen elkaar op dit niveau aan. Het onderzoek naar de Trajectklas van het Morgen College legt de nadruk op de didactiek (directe instructie) en het aanpassen van het curriculum (bijvoorbeeld het geven van structuur verlenende instructie, vergroten probleemoplossend en strategisch leren denken). Ook in de literatuur worden deze factoren genoemd. Het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres Nijkerk beschrijft als positieve factoren met name eigenschappen van de docent zelf, zoals het reflecteren op eigen handelen in relatie tot het gedrag van de leerling en het hebben van positieve aandacht voor de individuele leerbehoefte van de leerling. Ook noemen zij het bijhouden van leerling gegevens, ter evaluatie van de effecten van maatwerkgericht handelen door de docent, als een positieve factor. Dit wordt ook onderschreven vanuit ander onderzoek. Opvallend is dat in beide onderzoeken het betrekken van een docent/begeleider met een pedagogische achtergrond als concrete aanbeveling wordt gegeven.

Op *ouderniveau* kan worden geconcludeerd dat, vanuit zowel de praktijk als theorie, betrokken ouders als positieve factor worden gezien.

Mesoniveau

Op het niveau *relatie leerling-docent* kan worden geconcludeerd dat nauwgezette aandacht voor de relatie, het gedrag en sociaal-emotioneel functioneren een belangrijke, door beide onderzoeken beschreven, positieve factor is. Het onderzoek naar de Trajectklas vmbo Morgen College beschrijft geen andere positieve factoren. Het andere praktijkonderzoek heeft uitgebreider onderzoek gedaan en beschrijft het aanleren van vaardigheden die bij de integratie van belang zijn, het betrekken van de leerling bij zijn eigen leerproces en de leerling zich serieus genomen laten voelen, als positieve factoren op dit niveau. Dit wordt onderschreven vanuit de literatuur. De enige concrete aanbeveling in beide praktijkonderzoeken is het regelmatig voeren van gesprekken tussen mentor en leerling.

Op het niveau *relatie ouders-school* is door het onderzoek naar de Trajectklas vmbo Morgen College weinig onderzoek gedaan. De enige en ook gemeenschappelijke positieve factor (en tevens concrete aanbeveling) is het onderhouden van systematisch contact via de (ambulant/intern) begeleider met ouder(s). Uit het andere praktijkonderzoek en de literatuur komen meerdere belangrijke positieve factoren naar voren, namelijk dat ouders zich serieus genomen moeten voelen en dat er intensief contact wordt onderhouden met één vast contactpersoon. Een concrete aanbeveling vanuit de praktijk is dat de mentor bereid moet zijn om, meer dan bij reguliere leerlingen, energie te steken in de onderlinge relaties. Volgens de literatuur werkt het bevorderend als ouders zo vroeg mogelijk worden betrokken in het proces.

Exoniveau

Op het niveau *schoolattitude* kan worden geconcludeerd dat een verbindende visie op inclusief denken, passend onderwijs, een positieve factor is. Daarnaast is het breed dragen én eigen maken door directie en docenten van deze visie ook een positieve factor die hiermee samenhangt. Het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres is uitgebreider op dit niveau dan het andere praktijkonderzoek. Zo beschrijft dit onderzoek een positieve attitude van docenten als positieve factor. Deze attitude wordt volgens het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres en andere literatuur bevorderd door een goede voorbereiding, duidelijke communicatie, steun van collega's en directie, de mogelijkheid om extra expertise, tijd en middelen in te zetten en succeservaringen. Uit de vergelijking van de praktijkonderzoeken blijkt dat het onderzoek naar de Trajectklas vmbo Morgen College meer nadruk legt op het creëren van een veilig leer- en leefklimaat voor de leerlingen om zo de integratie met reguliere leerlingen te bevorderen. Dit wordt onderschreven vanuit de literatuur. De concrete aanbevelingen uit dit onderzoek zijn daar ook op gericht, terwijl de aanbevelingen uit het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres meer ingaan op het realiseren van de positieve factoren met betrekking tot goede communicatie en betrokkenheid bij de uitvoering.

Tot slot blijkt uit de praktijkonderzoeken en literatuur dat op het niveau *schoolorganisatie* met name een aparte pauzeplek een positieve factor is. De vraag is welke plek deze pauzeplek krijgt en in hoeverre of wanneer integratie naar de reguliere pauzeplek wordt gestimuleerd. Het onderzoek naar de Transferklas vmbo Aeres beschrijft verder meerdere factoren die voornamelijk gaan over het vinden van overeenstemming wat betreft wie welke verantwoordelijkheid heeft, door voldoende tijd, middelen en een heldere structuur te faciliteren. Vanuit de literatuur wordt gewaarschuwd om niet door te slaan in het structureren van de ondersteuning en daardoor minder tijd en aandacht te besteden aan het daadwerkelijk ondersteunen van

mentor/docenten. Samengevat zijn de gevonden factoren uit beide praktijkonderzoeken niet weerlegd, maar bevestigd vanuit de literatuur. De onderzoeken vullen elkaar aan en geven weer welke factoren op elk niveau bijdragen aan een succesvolle integratie van leerlingen met internaliserende ondersteuningsbehoeften.

Discussie en aanbevelingen

Binnen het Nederlandse onderwijsstelsel zijn diverse ontwikkelingen gaande wat betreft het realiseren van (Passend) onderwijs in een samenleving waarin integratie en uiteindelijk inclusie steeds meer de norm lijkt te worden. De Trajectklas en Transferklas binnen het samenwerkingsverband Stichting Leerlingenzorg zijn twee voorbeelden van speciale settingen om integratie van leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften mogelijk te maken. Elke setting heeft eigen kenmerken, maar binnen elke setting vindt uiteindelijk hetzelfde proces plaats: er wordt onderwezen en geleerd met als doel om de leerlingen voor te bereiden op volledige deelname aan het reguliere onderwijs. De resultaten uit het onderzoek geven weer dat op elk niveau bepaalde factoren een positieve rol lijken te spelen. Een groot aantal factoren komt overeen, het overige deel is bij de ene setting wel onderzocht en bij de andere niet. De factoren blijken ook in andere Nederlandse onderzoeken naar speciale settingen terug te komen. Hierbij moet worden opgemerkt dat er betrekkelijk weinig recente vergelijkbare onderzoeken zijn gevonden en het niet duidelijk is in welke mate de factoren in elke afzonderlijke setting aanwezig waren. De factoren die vanuit dit onderzoek zijn beschreven, blijven overeind tot het tegendeel bewezen is. Het is daarom wenselijk en aan te bevelen om de gevonden resultaten te blijven toetsen aan recente wetenschappelijke onderzoeken naar positieve factoren in speciale settingen én aan de huidige praktijk van beide klassen.

Naast het toetsen van de gevonden resultaten uit dit onderzoek aan vergelijkbare onderzoeken, is het ook interessant om te onderzoeken in hoeverre de resultaten overeenkomen of verschillen met onderzoeken naar positieve factoren in de reguliere setting. Wordt er daadwerkelijk iets anders gevraagd op de verschillende niveaus? Op internationaal niveau is het onderzoek van John Hattie op dit moment toonaangevend als het gaat over onderzoek naar positieve, effectieve factoren binnen het reguliere onderwijs. Hij heeft meer dan 800 meta-analyses uitgevoerd en onderzocht wat in de reguliere onderwijssetting effectief is (Hattie, 2015). Wat Hattie benadrukt in zijn publicaties, is de grote invloed van de docent op de uiteindelijke prestaties van de leerling. De docent draagt volgens Hattie voor 30% bij aan de uiteindelijke prestatie van een leerling (Hattie, 2003). De andere factoren, leeftijdsgenoten, thuissituatie of schoolsetting dragen voor 5-10% bij. Na de kenmerken van de leerling zelf (50%), is de docent dus de grootste factor wat betreft het verhogen van prestaties bij de leerling. Voor de praktijk van settingen als de Transfer- en Trajectklas zou je kunnen stellen dat factoren gerelateerd aan de docent, nadrukkelijke aandacht verdienen. Wat moet de docent doen of laten om met die invloed bij te dragen aan de prestaties van de leerling? Volgens Hattie (2012) begint het ermee dat docenten (en schoolleiders overigens ook) een kritische houding aannemen, zodat ze blijven reflecteren in hoeverre hun handelen effectief is. Andere positieve factoren zijn: een passie hebben voor het helpen van leerlingen bij het leren, een goede relatie aangaan met de leerlingen, duidelijk voor ogen hebben wat ze de leerlingen willen leren, lesgeven op basis van strategieën die evidence-based zijn (zoals directe instructie), actief zoeken naar manieren om zelf beter les te gaan geven en tot slot betrouwbaar zijn naar leerlingen toe. Labelen van

leerlingen, lage verwachtingen hebben en het herhalen van wat leerlingen zeggen is het minst effectief. Deze opsomming van positieve factoren blijkt aan te sluiten bij de gevonden resultaten van dit vergelijkend onderzoek. Het is alleen de vraag in welke mate deze factoren in elke setting (VO, VSO, speciale setting als een Trajectklas) aanwezig (moeten) zijn, om tot verhoogde leerprestaties bij de verschillende leerlingen te komen. Aanbevolen wordt om verder onderzoek te doen naar mogelijke verschillen of overeenkomsten wat betreft de mate van aanwezigheid van deze factoren.

Wanneer een school overgaat tot het realiseren van de positieve factoren in de praktijk, is het van belang dat zij alle niveaus daarin meenemen. Zoals Bronfenbrenner (1994) vanuit zijn theorie over de niveaus beschreef, interacteren deze namelijk met elkaar en draagt elk niveau bij aan de optimale ondersteuning van het kind, in dit geval de leerling. In zijn theorie zet hij echter boven het exoniveau, het macroniveau. Binnen de onderwijssetting bevindt zich op macroniveau het samenwerkingsverband. Dit niveau kon niet worden onderzocht in dit vergelijkend onderzoek. Vanuit de VO Raad, PO Raad en de overheid is onlangs een eerste handreiking gedaan tot het beschrijven van samenwerking binnen en tussen samenwerkingsverbanden (Passend Onderwijs, 2017). Vanuit andere literatuur wordt aangeraden om als samenwerkingsverband te zorgen voor een goede onderlinge communicatiestructuur tussen alle scholen (zowel speciaal als regulier). Kennis delen binnen en tussen scholen is van groot belang. In verschillende landen zijn goede ervaringen opgedaan met 'coöperatieve teaching' (Boswinkel & van Leeuwen, 2008). Aansluitend hierbij wordt aanbevolen om ook de rol van externe organisaties en betrokkenen verder te onderzoeken. In het huidige onderzoek is deze actor niet meegenomen en zijn er geen positieve factoren geformuleerd met betrekking tot de interactie tussen deze actor en de andere actoren. Juist in de speciale settings zitten verhoudingsgewijs meer leerlingen die ook externe ondersteuning ontvangen. Aanbevolen wordt om verder onderzoek laten doen naar positieve factoren op macroniveau en naar de rol van externe betrokkenen, om zo de cirkel wat betreft niveaus rond te maken.

Tot slot geldt voor beide onderzoeken dat niet bekend is wat er met leerlingen na het eerste jaar van de Traject-/Transferklas is gebeurd. Er is niet onderzocht in hoeverre ze na het eerste jaar extra ondersteuning nodig hadden en er is geen lichting die al examen heeft mogen doen. Daardoor kunnen de beschreven positieve factoren (voorlopig) niet in verband worden gebracht met een eventuele succesvolle integratie, in de zin van het behalen van een diploma binnen een reguliere setting. Aanbevolen wordt om beide klassen te blijven volgen en te blijven evalueren wat werkt en wat niet werkt. Het huidige onderzoek kan daarbij als uitgangspunt worden genomen en, zoals eerder beschreven, getoetst en eventueel aangepast worden.

Uit voorgaande kan geconcludeerd worden dat het huidige onderzoek naar de positieve factoren op verschillende niveaus niet alleen (voorzichtige) wetenschappelijke relevantie betreft, maar ook in de praktijk van toegevoegde waarde kan zijn. Om de resultaten uit dit onderzoek werkbaar te maken, is een werkdocument ontwikkeld dat op verschillende niveaus (behalve macroniveau), door verschillende actoren (docenten, schoolleiding, ouders, leerlingen), op diverse manieren kan worden ingezet (denk aan observatiemiddel, checklist, evaluatie-instrument) (Stichting Leerlingezorg NW-Veluwe, 2018). Aanbevolen wordt om de ervaringen met de implementatie van dit document regelmatig te evalueren, zodat het werkdocument een relevante bijdrage kan leveren aan de praktijk van passend (voortgezet) onderwijs in Nederland.

Literatuur

- Boswinkel, N., Van Leeuwen, A.B. (2008). *Doe maar gewoon.. Een exploratief onderzoek vanuit een leerplankundig perspectief. SLO*. Geraadpleegd op 7 februari 2018, <http://downloads.slo.nl/Repository/doe-maar-gwoon.pdf>
- Hamstra, D. (2004). *Gewoon anders. Integratie van leerlingen met beperkingen in het regulier onderwijs in Almere*. Geraadpleegd op 21 november 2017, van <http://www.rug.nl/research/portal/files/31815074/thesis.pdf>
- Hattie, J. (2003). *Teachers Make a Difference, What is the research evidence?* Geraadpleegd op 23 januari 2018, van https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=research_conference_2003
- Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers. Maximizing Impact on Learning*. London/New York: Routledge.
- Hattie, J. (2015). *Leren zichtbaar maken – beknopte uitgave*. Bazalt Educatieve Uitgaven.
- Mooren, F. C. T. V.D. (2006). *Opvoeding op school en in het gezin. Onderzoek naar de samenhang tussen opvoeding en de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen s.n.*. Geraadpleegd op 17 oktober 2017, van [https://www.rug.nl/research/portal/en/publications/opvoeding-op-school-en-in-het-gezin-onderzoek-naar-de-samenhang-tussen-opvoeding-en-de-houding-van-jongeren-ten-opzichte-van-sociale-grenzen\(5bccdfd4-97a9-4692-8b90-90aa3e217941\).html](https://www.rug.nl/research/portal/en/publications/opvoeding-op-school-en-in-het-gezin-onderzoek-naar-de-samenhang-tussen-opvoeding-en-de-houding-van-jongeren-ten-opzichte-van-sociale-grenzen(5bccdfd4-97a9-4692-8b90-90aa3e217941).html)
- NJI. (2016). *Integratie van leerlingen uit het speciaal onderwijs in regulier vmbo: wat werkt? Een kleinschalig praktijkonderzoek bij het Morgen College te Harderwijk*. Utrecht. Opgevraagd van file:///C:/Users/Mari%C3%ABt/Downloads/bijlage%203a%20rapport%20NJI%20Morgen%20College%20(1).pdf
- Passend Onderwijs. (2017). *Samenwerken voor samen leren deel II (SO-SBO-BAO)*. Geraadpleegd op 22 november, van <https://www.passendonderwijs.nl/wp-content/uploads/2017/03/Handreiking-Samenwerken-voor-samen-leren-vo-februari-2017.pdf>
- Platform 2032. (2016). *Ons onderwijs 2032. Eindadvies*. Geraadpleegd op 7 november 2017, van https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/346309/Ons_Onderwijs2032_Eindadvies_januari_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Reitsma, M., & Schipper, A. (2013). *Handreiking: De overstap van leerlingen van speciaal naar regulier onderwijs*. Geraadpleegd op 17 oktober 2017, <http://www.speciaalgewoon.nl/docs/Handreiking-brochure-speciaal-gewoon.pdf>
- Rijksoverheid (n.d.). *Doelen passend onderwijs*. Geraadpleegd op 14 februari 2018, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/doelen-passend-onderwijs>
- Rotmans J. (2014). *Verandering van tijdperk*. Geraadpleegd op 21 november 2017, van <https://www.janrotmans.nl/books/verandering-van-tijdperk/>
- Schuman, H. (2007). *Passend onderwijs, pas op de plaats of vooruit?*. Geraadpleegd op 28 november 2017, van https://www.researchgate.net/profile/Hans_Schuman/publication/237203960_Passend_Onderwijs_-_pas_op_de_plaats_of_stap_vooruit/links/551184220cf20bfdad4e7585.pdf SCHUMAN 28-11
- Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe (2016). *Een initiatief in het kader van passend onderwijs: Transferklas 1.4. Een onderzoek naar factoren die een rol spelen bij een succesvolle integratie van leerlingen met internaliserende problematiek binnen het Groenhorst Nijkerk*. Te raadplegen op www.leerlingenzorgnwv.nl

Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe (2014). *Ondersteuningsplan*. Geraadpleegd op 12 januari 2018, van <https://www.leerlingenzorgnww.nl/uploads/SLZ-VERSLAG%20LR-.pdf>

Stichting Leerlingenzorg NW-Veluwe (2018). *Werkdocument. Checklist positieve factoren in een Transfer- of trajectklas*. Te raadplegen op www.leerlingenzorgnww.nl